

ПРАВОВА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: СТАН, ПРОБЛЕМИ

Корж І. Ф.

ВСТУП

Людство вступило в XXI століття в умовах різнобічних політичних, економічних, правових тощо змін. Наслідки глобалізації торкнулися усіх сторін життя світового співтовариства, а також міжнародних відносин. На перший план обгрунтовано висуюються загальнолюдські цінності, демократія, права і свободи особистості. Забезпечення її безпеки перетворилося на важливе загальнонаціональне завдання.

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в демократичних державах найвищою соціальною цінністю. У зв'язку із зазначеним згадані питання стають надто актуальними в наші дні. Спрямованість наукового інтересу пов'язана з теоретико-методологічним осмисленням сучасних основ безпеки людини, джерел та передумов її існування. Безпека насамперед особи розглядається вже як необхідна умова безпечного і стійкого розвитку усієї соціальної системи.

За допомоги права здійснюється визначення критеріїв безпеки, напрацювання комплексу заходів і механізмів безпеки у сферах життєдіяльності. Забезпечення усіх видів безпек за допомогою права свідчить про необхідність всебічної охорони і захисту самого права, яке виступає відповідним гарантом безпеки в рамках чинної правової системи. Право, правотворчість і правозастосування, виступаючи ключовими ланками в механізмі забезпечення безпеки системи, у своїй сукупності мають бути виділені в самостійну специфічну сферу безпеки – правову безпеку.

Базова мета правового впливу – сприяння найбільш оптимальному, безперешкодному та справедливому задоволенню інтересів суб'єктів права. Щоб ефективно захищати інтереси учасників суспільних відносин, правова система має реально діяти. Невідповідність законодавства, правозастосування і правовиконання якісним критеріям знижує потенційні можливості правової системи забезпечувати.

Практика забезпечення безпеки системи залишається часто не ефективною, оскільки діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування в цій сфері належною мірою ще не впорядкована, а створення нової системи проходить вкрай повільно і суперечливо, не ґрунтується на достатніх науково-теоретичних напрацюваннях. Зокрема, не враховується, що на противагу домінуючій у минулому державоцентристській парадигмі права, право дедалі більше набуває

людиноцентристського змісту, відповідно, актуалізується проблема забезпечення правової безпеки саме особи. Тому існує доцільність надання характеристики наукових підходів до складників поняття «правова безпека», показати зв'язок цих складників із правом, виділити нагальні проблеми.

1. Наукові підходи до визначення терміна «правова безпека»

Необхідно зазначити, що визначення терміна «правова безпека» для українського наукового середовища є складним завданням і потребує застосування глибоких і широких знань, значного наукового досвіду, напрацювання відповідних висновків, що мають базуватися на відповідній теоретичній та об'єктивній основі.

«Правова безпека» – це порівняно новий термін, який нині в Україні вживається не так часто, як на те він заслуговує, і на те є певні причини, які розглядатимуться нижче. Практичним підґрунтям для його вживання в науковому та практичному житті слугує діяльність українського суспільства щодо інтеграції національного права до європейського та імплементація в нього міжнародних правових норм. Саме прагнення українського народу влитися до міжнародної спільноти, в середовищі якого домінує, насамперед, природне (об'єктивне) право, а не ті чи інші ідеологічні догми, що спрямоване на врегулювання наявних та ймовірних суспільних відносин крізь призму справедливості, сприяло появі в науковій галузі України згаданого терміна.

Цей термін появився завдяки німецькому ученому Густаву Радбруху (1878–1949), його роботам у сфері філософії права, який у 1946 році запровадив так звану «формулу Радбруха» щодо взаємозв'язку справедливості, правової визначеності та корисності. У ній зазначається: «Конфлікт між справедливістю та правовою визначеністю має бути вирішеним, оскільки позитивне право, забезпечене статутами та владою, має пріоритет навіть тоді, коли його зміст є несправедливим та недоречним, якщо суперечність між позитивним правом та справедливістю не досягає такої міри, що закон, як «несправедливе законодавство», поступається місцем справедливості. Тому неможливо провести більш чітку межу між випадками законної несправедливості та законами, які все ще залишаються чинними, незважаючи на неправильний зміст. Однак можна провести ще одну лінію з більшою точністю, де справедливість навіть не спрямована, де рівність, яка є основою справедливості, свідомо заперечується, коли встановлює позитивне право, тоді закон є навіть не лише «неправильним законом», а повністю відмовляється від юридичної структури»¹.

Це одна з найвпливовіших юридичних філософських тез ХХ століття, і її можна узагальнити так: крайня несправедливість не є законом. Зазначене ґрунтується на прецедентній практиці німецьких

¹ Famous scholars from Kiel: Gustav Radbruch. URL: <https://www.uni-kiel.de/grosseforscher/index.php?nid=radbruch&lang=e> (дата звернення : 17.01.2021).

судів щодо виправлення націонал-соціалістичної несправедливості і було знову використано для розсуду несправедливості НДР під час судових процесів щодо розстрілів біля Берлінської стіни.

Густав Радбрух зазначив, що правова безпека є однією з цінностей закону. Тобто учений закон визначає як «реальність, сенс якої полягає у підпорядкуванні справедливості». З цього визначення випливає, що закон є явищем культури і що цінність, якої він прагне досягти, – це справедливість². Культура є не що інше, як реальність, орієнтована на цінності. Як вища цінність правової сфери, справедливість – це дезідерат (лат. «бажана річ») кожного історичного закону. Їхньою основною місією є реалізація соціального миру шляхом створення надійного та стійкого порядку.

Таким чином, філософський підхід Густава Радбруха до визначення терміна «правова безпека» полягає в домінуванні в суспільному житті позитивного права, тобто справедливості як соціальної, культурної цінності, яке знаходить своє відображення у «правовому», справедливому законі, який є корисним для суспільства загалом, а не для окремих його корпоративних членів.

В Україні дослідження правової безпеки започаткував науковець П.О. Добродумов в опублікованій статті «Правова безпека як складова національної безпеки»³, в якій зазначено: «Правова безпека не знаходить висвітлення і в наукових публікаціях як наукова категорія, що, на наш погляд, враховуючи її практичне значення, є однією із значних прогалин юридичної науки». Постановка питання про правову безпеку має, на його погляд, два аспекти. Перший із них полягає в забезпеченні захищеності самої правової системи і спрямований на її вдосконалення і подальший розвиток. Інший полягає в тому, що в рамках правової системи шляхом правового регулювання суспільних відносин здійснюється заходи безпеки в різних сферах: економічній, екологічній, воєнній тощо. Таким чином, правова безпека покликана забезпечити захищеність національних інтересів, які відбиваються в процесі правового регулювання суспільних відносин, опосередкувати всі види безпеки. Усе це визначає роль і значення правової безпеки в охороні національних інтересів України та її провідне місце серед інших видів безпеки.

Ним же зазначено, що мета, зміст, характер правової безпеки зумовлені можливостями права, правової системи забезпечити стан захищеності. Загрозами правовій безпеці він визначає недосконалість чинного законодавства і, відповідно, неефективність регулювання

² Journal article. Justice and Legal Security. Eduardo García Máynez. Philosophy and Phenomenological Research. Vol. 9, No. 3, "Second Inter-American Congress of Philosophy" (Mar., 1949), pp. 496–503. Published By: International Phenomenological Society. URL: <https://www.jstor.org/stable/2104057?seq=1> (дата звернення : 17.01.2021).

³ Добродумов П.О. Правова безпека як складова національної безпеки. *Національна безпека України: стан, кризові явища та шляхи їх подолання*. Київ : Національна академія управління, Центр перспективних соціальних досліджень, 2005. С. 176–181.

багатьох суспільних відносин, які справляють негативний вплив на реалізацію і захист національних інтересів. Крім того, на стан правової системи, результативність її дії впливають правосвідомість, правова культура, ставлення до права в суспільстві.

Надалі науковому висвітленню правової безпеки в Україні за різними її аспектами приділяли увагу такі дослідники, як А.М. Лобода⁴, П.О. Безzubов⁵, П.П. Богущкий⁶. Вони досліджували місце цього виду безпеки в системі національної безпеки, її складову частину, якою є правова безпека особи, правову безпеку підприємства, правову безпеку як складник антикорупційної сфери тощо.

Значну увагу концепції правової безпеки як невід'ємної складової частини філософії права та загальної теорії права, а також її стану в Україні за різними напрямками приділив автор цього дослідження І.Ф. Корж, яким видав низку наукових робіт⁷. У них автор у науковому підході (осмисленні) під концепцією правової безпеки розуміє систему поглядів на таке правове явище, як «правова безпека», тобто це

⁴ Лобода А.М. Місце правової безпеки в системі національної безпеки. *Актуальні проблеми юридичної науки*. Хмельницький : Вид-во Хмельниц. ун-ту упр. та права, 2009. Ч. 1. С. 57–58.

Лобода А.М. Правова сфера як інститутивна сфера національної безпеки. *Актуальні проблеми зміцнення державності і національної єдності України* : матеріали наук.-практ. конф. Київ, 24 серп. 2010 р. Київ : Вид. О.С. Ліпкан, 2010. С. 65–68.

Лобода А.М. Правова безпека особи в сучасній українській державі (теоретико-правове дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» ; наук. кер. О.Б. Горова ; Національна академія внутрішніх справ. Київ : 2013. 198 с.

⁵ Безzubов Д.О. Правова безпека підприємства в Україні (господарсько-правовий аспект). *Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2015. Т. 3. № 36. С. 119–124.

⁶ Павло Богущкий. Правова безпека : у який спосіб насправді підживляється фундамент антикорупційної реформи. *Портал інформаційного агентства «Українське право»*. Електронний журнал. 05.03.2019. URL: <https://ukrainepravo.com/scientific-thought/naukova-dumka/pravova-bezpeka-u-yakuu-sposib-naspravdi-pidryvayetsya-fundament-antykoruptsiynoyi-reformy/> (дата звернення : 17.01.2021).

⁷ Корж І.Ф. Політична корупція та правова безпека України. *Право України*. 2009. № 6. С. 55–60.

Корж І.Ф. Принципи національного права в контексті правової безпеки України. *Інформація і право*. 2013. № 2(8). С. 105–112.

Корж І.Ф. Вільний доступ громадян до правової інформації – засаднича ознака забезпечення правової безпеки держави. *Інформація і право*. 2018. № 1(24). С. 14–27.

Корж І.Ф. Принципи права в контексті правової безпеки України. *Право і суспільство*. 2018. № 3. С. 25–34.

Корж І.Ф. Правова безпека сфери доступу громадян до управління державними справами. *Інформація і право*. 2019. № 4 (31). С. 83–90.

Корж І.Ф. Концептуальні засади правової безпеки. *Інформація і право*. 2020. № 1 (32). С. 55–65.

Корж І.Ф. Право і правова безпека в Українських реаліях. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2020. Т. 31 (70). № 2. С. 13–19.

розуміння «правової безпеки» за змістом і критеріями, об'єктами і суб'єктами, а також напруженнями.

Зазначена концепція розглядається автором крізь призму складників принципу правової державності: вищість конституції; наявність конституційної юстиції; забезпечення свободи та рівності у правах, розподіл влади, законність; зв'язаність державної влади правом; пріоритет закону в системі нормативних актів; обмеження дискреційних повноважень; принцип юридичної визначеності; заборона зворотної дії закону; публічність дій держави; наявність добросесної адміністративної процедури; загальний обов'язок щодо забезпечення судового захисту права; судовий захист від актів та дій публічної влади, що порушують права людини; відповідальність держави за збитки, що виникли внаслідок дій органів державної влади; принцип пропорційності, заборона бути суддею у власній справі; незалежність, безсторонність (неупередженість) і об'єктивність правосуддя тощо.

В основу концепції правової безпеки закладено поняття (розуміння): з одного боку, щодо правового врегулювання усіх сфер життя та суспільних відносин у ньому, а також дотримання усіма суб'єктами права запровадженого правового порядку, з другого боку – поняття (розуміння) щодо умов, джерел, шляхів, механізмів негативного впливу (спотворення правових норм, конфлікт норм, утворення правових прогалин, неналежна процедура виконання, ігнорування дії норм, підміна понять, корупція тощо) на правову систему. Тому сутність правової безпеки зводиться, поряд із дотриманням системи запроваджених правових норм, до правового захисту (правового забезпечення) життєво важливих інтересів об'єктів правової безпеки, від згаданих негативних впливів, їх недопущення, парирування, або, іншими словами, мінімізації правових факторів ризиків, викликів, небезпек і загроз.

Предметом захисту системи правової безпеки є життєво важливі інтереси її об'єктів – особи, суспільства і держави в різних сферах життєдіяльності. Для особи її життєво важливими інтересами є основоположні права і свободи, її життя і гідність, безпечні умови життєдіяльності тощо, які напрацьовані міжнародним правом (Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права тощо) і знайшли своє відображення в Конституції України.

Для суспільства його життєво важливими інтересами є демократичні цінності: можливість за допомогою права визначати свої політичні, економічні, соціальні та культурні системи; правове забезпечення та активна участь у вирішенні питань, що стосуються життя у всій різноманітності його вимірів, добробуту та умов для свого сталого розвитку.

Для держави її життєво важливими інтересами є правове врегулювання та захищеність конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності від існуючих та ймовірних загроз, її території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій, а також правова система держави, створена на підставі формалізації правових норм, які забезпечують належне функціонування і визначають напрям подальшого розвитку держави.

Факторами негативного впливу на об'єкти правової безпеки можуть бути:

- суперечливість і неефективність правових норм, їх економічна незабезпеченість, невідповідність (викривлення, аберация норм) правовим нормам міжнародного права;

- відсутність необхідних законодавчих актів;

- невідповідність закону природному (об'єктивному) праву (неправовий закон);

- нестабільність законодавства;

- порушення монолітності правової системи держави;

- прояви правового нігілізму в суспільстві;

- правова безвідповідальність;

- зниження ролі судових органів у правовому врегулюванні;

- прояв високого рівня корупції в суспільстві;

- низький рівень правосвідомості, правової культури, професіоналізму і компетенції законотворчих і правозастосовних органів та їх посадових осіб, що підриває авторитет влади і закону, сприяє свавіллю, розвитку тіньового права, авторитету криміналу, криміналізації відносин;

- недооцінка моральних і правових основ права;

- свавілля судових, правоохоронних та інших державних органів та їх працівників, покликані вирішувати юридичні конфлікти;

- тривале і неефективне реформування правових систем і державних органів та інше.

Окрім досліджень українських учених щодо правової безпеки, відповідні напрацювання є і в інших країнах колишнього соціалістичного табору. Так, можна навести дослідження Я. Потпшец під назвою «Юридична безпека – синтетична презентація»⁸. У цій роботі дослідниця надала визначення та навела структуру поняття «правова безпека». Її дослідження базується на роботах Г. Радбруха, тому, на її думку, правова безпека – це дуже важлива юридична та філософська цінність. Філософія права шукає відповіді на питання про природу права та його значення в житті людини. Об'єктом її інтересу

⁸ Jadviga Potrzyszcz. Legal security – synthetic presentation. Teka Kom. Praw. OL PAN, 2016, pp. 140–152. URL: http://tkp.edu.pl/wp-content/uploads/2020/03/TKP_IX_2016_140-152_Potrzyszcz.pdf (дата звернення : 17.01.2021).

є відносини людини стосовно позитивного права та природного права. Таким чином, філософія права тісно пов'язана з філософією людини. Прийняття юридичного та філософського погляду на її нерозривний зв'язок із філософією людини дає зрозуміти, що право на юридичну безпеку розглядається тут як аспект більш широкого права на безпеку, є природним правом особистості, яке насамперед має знаходити захист у державі (хоча в наш час це реалізується також на міжнародних форумах, а також у межах Європейського Союзу) через наявний порядок позитивного права.

Як зазначає автор, правова безпека є відповідною метою позитивного права і виправдовує значення його існування. Претензія на правову безпеку впливає з природного права, оскільки вона обґрунтована природним правом та наявністю позитивного права, щоб забезпечити людям мирне співіснування та розвиток за допомогою правової системи. Зокрема, в демократичній правовій державі обґрунтовано очікують, що позитивне право забезпечить основні життєві блага та інтереси суспільства. Правова визначеність є одним із найважливіших засобів реалізації правової безпеки як цілі та сенсу існування позитивного права.

Вона стверджує, що держава є насамперед активним суб'єктом правової безпеки, і кожна людина – це перш за все пасивний суб'єкт правової безпеки. Автор наводить визначення правової безпеки – це держава, побудована позитивним правом, в якій життєві блага та інтереси людини захищені загалом та в ефективний спосіб.

Вона в структурі концепції правової безпеки виділяє такі елементи:

1) ідея правової безпеки, що впливає з природного права (закон розуму), або, іншими словами, юридична безпека як юридична та природна вимога;

2) реалізація цієї ідеї або цього юридичного та природного позову здійснюється юридичними заходами. Крім того, вона виділяє два аспекти цієї концепції:

а) правова безпека в об'єктивному сенсі, тобто держава, в якій значущі блага людського життя та його інтереси забезпечені правовими заходами, а система, що забезпечує ефективність цих заходів, працює безперебійно; такий вид правової безпеки може виникнути незалежно від обізнаності захищених ними осіб;

2) юридична безпека в суб'єктивному сенсі, яку можна ототожнити з відчуттям правової безпеки людини; в побудові та зміцненні цього почуття, безсумнівно, важливу роль відіграє усвідомлення особи, яка відчувається в безпеці за верховенства права.

Дослідник стверджує, що правова безпека та правова визначеність знаходяться у взаємозв'язку мети та засобів. Правова безпека – це мета, яка може бути досягнута головним чином позитивним правом, яке характеризується ознаками, що називаються юридичною визначеністю.

Позитивне право – це засіб, за допомогою якого ви можете реалізувати ідею правової безпеки та добитися стану, в якому люди почуватимуться в безпеці за верховенства права. З одного боку, гарне позитивне право є визначним пунктом шляхом стандартизації різних сфер людського життя, і таким чином воно є своєрідною компенсацією за недоліки інстинктивної поведінки в соціальному житті людини. З іншого боку, позитивне право захищає блага людського життя та його інтереси, дозволяючи йому виживати та процвітати в суспільстві.

Дослідник у перелік вживаних заходів щодо поняття правової визначеності (це термін, що охоплює широкий каталог конкретних заходів) включає головним чином ясність, прозорість, визначеність, видимість, доступність, передбачуваність, безперервність, стабільність, довговічність, концентрацію, кодифікацію, позитивність, оприлюднення, соціальну ефективність, надійність, практичність, послідовність, прозорість системи, відсутність складності законодавства та надмірні суми, однаковість правоохоронних органів або відсутність зворотної дії.

Болгарська дослідниця Чернева Бойка Івайлова у своєму дослідженні «Правова безпека як принцип законотворчості»⁹, спираючись на вчення німецького вченого Густава Радбруха, зазначає, що правова безпека – це філософська концепція сучасного мислення. Теорія природного права, правовий позитивізм та правовий гуманізм формують поняття безпеки в праві. Поняття правової безпеки в контексті прав людини складається з безпеки людини (безпека особи), соціального забезпечення та безпеки правової системи. Як принцип правова безпека виконує специфічну нормативну функцію – обґрунтовує та розробляє дієве законодавство. Основна теза полягає в тому, що правова безпека – це принцип, який породжує систематизацію та стабільність правопорядку та гарантує права людини в сенсі людського та соціального забезпечення.

У наш час ідея правової безпеки сприймається в сенсі верховенства права, конституціоналізму та соціальної держави. Це стало «принципом, який надихає всю правову систему».

Російський дослідник А.С. Шабуров¹⁰ зазначає, що в Російській Федерації єдиної концепції правової безпеки не напрацьовано до цього часу, її проблеми досліджено мало, а тому під нею розуміють одночасно і юридичну безпеку. Однак це подібні, але різні терміни. Дослідник під правовою безпекою розуміє безпеку самого права,

⁹ Cherneva Boyka Ivaylova. Legal Security as a Principle in Lawmaking. Globalization, the State and the Individual, No 2(14)/2017, s. 23–29. URL: <http://www.gsjournal.bg/gsjournal/images/dok/GSI14/Ivaylova.pdf> (дата звернення : 17.01.2021).

¹⁰ Шабуров А.С. Правовая безопасность в системе национальной безопасности. Вестник ЮрГУ. Серия «Право». 2015. Т. 15. № 3. С. 24–30. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovaya-bezopasnost-v-sisteme-natsionalnoy-bezopasnosti/viewer> (дата звернення : 18.01.2021).

захищеність правової системи. Небезпека правової системи криється в низькій якості законодавства, його технічній недосконалості. Причини небезпеки правової системи – низький рівень правової культури законодавців і правозастосувача, суб'єктивізм і законодавче свавілля, зниження рівня демократичного правового розвитку та функціонування правової системи, недооцінка моральних та правових основ права, зростання злочинності, зниження ролі судових органів у правовому регулюванні. І це – об'єктивна реальність в авторитарній державі.

Окремі дослідники пропонують відрізнити терміни «правова безпека» та «юридична безпека» як особливий різновид соціальної безпеки. Під юридичною безпекою пропонується розуміти стан юридичного захисту (забезпеченості, гарантованості) життєво важливих інтересів суб'єктів права у зв'язку з їх вступом у сферу юридичних відносин, тобто мінімізація негативного впливу на функціонування суб'єкта юридичних факторів ризиків, викликів, небезпек і загроз, здатність юридичними засобами протидіяти зовнішнім і внутрішнім загрозам об'єктивного або суб'єктивного характеру.

Головний вихідний момент юридичної безпеки полягає в захисті від протиправних посягань, або мінімізації їхнього негативного впливу, а також у наявності можливості для подальшого відновлення порушених інтересів в рамках «правового поля». Юридичний захист суспільних відносин у цьому випадку є функцією та обов'язком держави, яка для цього створює відповідні органи влади, регламентуючи їхню діяльність в нормативно-правових актах.

Практичний сенс юридичної безпеки полягає в тому, щоб встановити, чи можуть правові норми впливати на виникнення, розвиток і вирішення юридичного конфлікту, яким чином використовувати юридичний інструмент для мінімізації та припинення юридичного конфлікту або його попередження з метою забезпечення юридичної безпеки суб'єктів права.

Здебільшого юридична безпека зводиться до того, щоб нейтралізувати загрози впливу будь-якого небезпечного джерела. Так, юридична безпека держави полягає насамперед у тому, щоб забезпечити юридичну охорону Конституції та основ конституційного устрою, усунути загрози, які спроможні їх порушити. Своєю чергою юридична безпека особи має певну особливість і полягає не лише в тому, щоб юридичними засобами зберегти певну життєво важливу функцію від загроз.

2. Загрози правовій безпеці в Україні: зовнішній та внутрішній аспекти

Україна після здобуття незалежності в 1991 році взяла курс на побудову правової, соціальної, демократичної держави. Зазначене підтверджується зусиллями суспільства і публічної влади, націленими на напрацювання та функціонування системи національного права в

Україні, засадничим актом, основою якої є Конституція України¹¹, а також міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. В основі згаданих договорів знаходяться міжнародні правові норми, які визначають, регулюють і забезпечують функціонування як самої національної правової системи, так і основоположних прав і свобод людини, що знайшло своє відображення як у Конституції, так і в законах України.

Зазначений принцип став своєрідною вимогою до національного права, яке має досягти такого рівня досконалості, коли найголовніші складники його системи (приватне та публічне право) мають вільно взаємодіяти, зумовлені як взаємозв'язком суспільних інтересів (приватних і публічних), так і їх власним призначенням, доповнюючи одна одну завдяки досягненню певного рівня внутрішньої рівноваги¹².

Подальше формування системи національного права України залежало від різнобічних умов. Насамперед це стосувалося взаємозв'язку з оточуючим середовищем, вибором шляхів подальшого розвитку. Поряд із цим для системи національного українського права важливим є досягнення відповідного стану рівноваги, що свідчить про створення власне системи. Адже будь-яка система, згідно з положеннями синергетики, об'єктивно перебуває у стані взаємопереходів рівноваги та нерівноваги, організації та дезорганізації, хаосу та порядку. А тому видається необхідним створити механізм самоорганізації системи, який сконцентрує зусилля суспільства саме на стані рівноваги (з допустимим станом змінюваності). Такий стан забезпечується правильним розміщенням елементів системи права та зв'язків між ними, тобто належною їй структуризацією¹³.

Загалом можна визначити тенденцію як минулого, так і нинішнього часу до формування інституційної частини правової системи України відповідно до сучасних європейських правових вимог, а ті недоліки, які виникають у цьому процесі, є показниками його складності, які потрібно вивчати, аналізувати та вживати адекватних заходів до їх подолання. Саме започатковані в Україні в 2014 році різнобічні реформи, однією з основних яких є децентралізація державної влади та створення самодостатніх органів місцевого самоврядування, наочне тому підтвердження. Таким чином, в Україні нині створені достатні нормативні умови, необхідні для формування повноцінної правової, соціальної, демократичної держави.

Правотворча, правозастосовна, правотлумачна і правореалізуюча діяльність відповідних державних органів та інших суб'єктів є не

¹¹ Конституція України від 26.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

¹² Мельник Р.С. Система адміністративного права України : монографія. Харків : Вид-во Харківського національного університету внутрішніх справ, 2010. 398 с.

¹³ Васецький В.Ю. Правова система України на сучасному етапі: стан та перспективи розвитку. *Держава і право*. 2003. Вип. 20. С. 45–51.

тільки засобом досягнення правопорядку, що є засадничою основою правової безпеки, але й способом вираження зв'язків між елементами правової системи. Ці зв'язки виникають як результат діяльності суб'єктів права та знаходять свій вияв у правових відносинах.

Важливу роль у виникненні зв'язків між суб'єктами відіграє нормативна частина правової системи України. Об'єктивною основою її реформування є, насамперед, розвиток системи права, від стану якої залежить не тільки стан системи законодавства, але й забезпечення зв'язків між усіма елементами правової системи, а також між правовою системою, з одного боку, та іншими підсистемами (економічною, політичною, культурною тощо) соціальної системи суспільства – з іншого¹⁴.

У контексті зазначеного на сучасному етапі розвитку та функціонування національного права найактуальнішим є вплив міжнародного співробітництва України та Європейського Союзу на її подальший розвиток. Зазначимо, що переговорний процес щодо підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і його державами-членами тривав багато років. Угода про Асоціацію між Україною та ЄС була підписана 27 червня 2014 року та одночасно ратифікована Верховною Радою і Європейським парламентом¹⁵.

Угода про асоціацію – складний та комплексний міжнародний політико-правовий документ, що може стати основою для успішного політичного, економічного, соціального, правового та інституційного розвитку України як держави та суспільства, визначає досягні для цього орієнтири та цілі, надає додаткові інструменти, включаючи допомогу Об'єднаній Європі, сприятиме створенню належного механізму взаємодії правових систем ЄС та України. Правовий механізм взаємодії правових систем ЄС та України базується на імплементації норм права Європейського Союзу в національне право, при цьому необхідно будувати взаємодію системи національного права з ЄС, насамперед, на принципах, що виражають взаємовідносини Співтовариств та держав-учасниць. Зокрема, це принцип верховенства права Співтовариств із правом держави-учасниці. У разі виникнення колізій між правом ЄС та України переважаною силою буде наділена норма ЄС. Реалізації принципів ЄС сприяють засоби правової інтеграції, за допомогою яких створюються єдині правила поведінки суб'єктів. Водночас держава може зафіксувати в законодавстві застереження щодо порядку дії вказаних принципів.

Оскільки система національного права має відповідати основним критеріям ЄС, то Україна має насамперед здійснити реформування

¹⁴ Чуприна Л.М. Система національного права та її формування : історія та сучасність. *Право і громадянське суспільство*. 2017. № 1-2. С. 66–77.

¹⁵ Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2021.

інституційної та нормативної частини системи: завершити створення нових органів, які б виконували інтеграційні завдання, надати повноваження існуючим суб'єктам щодо виконання цих завдань; прискорити зближення законодавства України з нормативно-правовою системою ЄС. Створення ж механізму взаємодії систем права ЄС та України, який включатиме і досконалий колізійний механізм, дасть змогу реформувати сучасну систему національного права України на рівні європейських вимог, що дозволить їй стати повноправним членом європейських міждержавних спільнот, водночас реалізуючи свої стратегічні завдання (захист, безпеку, незалежність, територіальну цілісність, гарантування суверенітету та ін.).

Незважаючи на складнощі функціонування національної правової системи, розглянемо зовнішні та внутрішні аспекти викликів та загроз правовій безпеці держави, суспільства та людини.

Якщо говорити про зовнішній аспект зазначеного, то доцільно згадати, що в 2021 році виконується 51 рік із дня підписання заключного акта Наради з безпеки і співробітництва в Європі (1 серпня 1975 р., Гельсінкі)¹⁶, а також 25 років із дня укладення Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (05.12.1994 р. Будапешт)¹⁷.

Тоді у 1975 р. 35 держав світу зібрались, аби закріпити політичні і територіальні домовленості Другої світової війни. Вони розписались під повагою до прав людини, суверенітетом, незастосуванням сили та непорушністю кордонів. Радянський Союз, у складі якого були Україна та Росія, також взяли на себе ці зобов'язання. Через 40 років після підписання Кремль порушив домовленості: анексував Крим та спровокував і підтримує збройний конфлікт на Донбасі. 35 країн, серед яких СРСР, США та Канада, підписали документ, який мав на меті зменшити напругу, вберегти світ від нового переділу кордонів, військової агресії і захистити права людини.

Через поведінку Росії і те, що країни-підписанти не зреагували своєчасно на порушення угод, почалась «корозія домовленостей». Такі домовленості мають сенс, лише якщо вони поважаються тими, хто ставить під ними підпис. Україна як цивілізована країна, розраховувала на надійність цього заключного акта Наради з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). А з того, що зобов'язання про недоторканність кордонів Росія порушила не один раз, Україна може зробити два висновки.

¹⁶ Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе от 01.08.1975 г. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU75010?an=2> (дата звернення : 18.01.2021).

¹⁷ Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05.12.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text (дата звернення : 18.01.2021).

По-перше, українці продовжували жити у світі ілюзій, свято вірячи в те, що договори будуть виконуватися.

По-друге, те, що для деяких країн, насамперед, для Російської Федерації, міжнародне право і зобов'язання не варті паперу, на якому вони написані. Нині ні ОБСЄ, ні ООН не можуть гарантувати виконання підписантами обіцянок. Зокрема тому, що якщо домовленості порушує країна-член ОБСЄ, то немає напрацьованих механізмів протидії їй. Це можна прослідкувати на прикладі російської агресії на Донбасі. Нині тактика ОБСЄ у вирішенні світових викликів полягає в тому, щоб «заморозити проблему», створити статус-кво, а потім намагатись долати проблеми-наслідки.

Своєю чергою Україна, відмовляючись від третього за потужністю ядерного арсеналу в тогочасному світі та, відповідно, роблячи найбільший після Другої світової війни внесок у глобальний мир і безпеку, отримала гарантії від провідних військових держав світу щодо непорушності своєї безпеки та кордонів. Підписанти Меморандуму не тільки підтвердили їхні зобов'язання не використовувати проти України ядерну зброю, а також:

– у пункті 2 Меморандуму підтвердили їхні зобов'язання утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України, що ніяка їхня зброя ніколи не буде використовуватися проти України;

– у пункті 3 Меморандуму підтвердили їхні зобов'язання згідно з принципами Заключного акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі утримуватися від економічного тиску, спрямованого на те, щоб підкорити своїм власним інтересам здійснення Україною прав, притаманних її суверенітету, і таким чином отримати будь-які переваги.

Аналізуючи Будапештський меморандум, доходимо висновку, що безпекові гарантії щодо України були порушені ще задовго до 2014 року. Наприклад, варто згадати відоме прикордонне протистояння у 2003 році в конфлікті навколо острова Тузла, що загрожувало територіальній цілісності України. Не менш небезпечними можна вважати так звані газові війни, які є проявом свідомого економічного тиску, спрямованого на те, щоб підкорити своїм власним інтересам Україну.

Світ не відреагував належним чином на такі порушення зобов'язань одним із підписантів Меморандуму – Росією, які наростали з роками, призвівши, зрештою, до прямої збройної агресії. Крім того, настільки відверте ігнорування безпекових зобов'язань перед Україною поставить під сумнів для будь-якої іншої держави світу вагу підписів і обіцянок представників держав-гарантів за Будапештським меморандумом. Хто тоді виконуватиме інші подібні домовленості? Ігнорування зобов'язань держав-підписантів за Будапештським меморандумом перед Україною ставить під сумнів увесь корпус міжнародних договорів щодо непоширення та контролю над зброєю масового ураження.

Враховуючи те, що залишається актуальним глобальне завдання з нерозповсюдження ядерної зброї, а також зі створення нових міжнародних документів, що гарантуватимуть безпеку окремих держав у разі відмови від ядерної зброї або намірів з її виробництва, необхідно констатувати, що потрібна й актуалізація положень Будапештського меморандуму. Його подальше невиконання може заблокувати досягнення нових дипломатичних рішень у сфері глобальної безпеки. З огляду на довготривалість порушення однією з держав-підписантів Росією її зобов'язань, підтверджених у Меморандумі, є нагальна необхідність започаткування спільної роботи інших держав-гарантів для відновлення безпеки та територіальної цілісності України.

Таким чином, відверте ігнорування згаданих міжнародних актів є відкритою загрозою для правової безпеки не лише України, а й загрозою для інших країн у глобальних масштабах.

Зазначений зовнішній аспект загроз та викликів для правової безпеки України відповідним негативним чином вплинув на внутрішній чинник загроз та викликів правовій безпеці. Так, започатковані в 2014 році в Україні реформи в рамках Угоди про асоціацію сповільнилися, а зміна в березні 2010 року уряду та звільнення реформаторів стали «тривожними сигналами щодо готовності протистояти корупційним інтересам». Багато нарікань висловлено щодо якості реформи освіти та медицини, а судова реформа, як і реформа Служби безпеки України, фактично так і не розпочалися; не покращилася ситуація щодо прозорого і деполітизованого процесу відбору до антикорупційних інституцій, що ґрунтується на заслугах; олігархи в Україні досі зберігають значний вплив, зокрема володіють більшістю національних телеканалів, хоча незалежні медіа мають вирішальне значення для громадянського суспільства України; на початку вересня 2020 року посли країн «Великої сімки» (США, Канада, Велика Британія, Німеччина, Франція, Італія і Японія) закликали Україну зберігати незалежність антикорупційних органів і не тиснути під час обрання їхніх керівників.

Не вносяться зміни до Конституції України, які пов'язані зі здійсненням реформ, що не дозволяє здійснити повноцінну адміністративно-територіальну реформу, а органи регіонального самоврядування не зможуть отримати виконавчі повноваження; держава втратить контроль за законністю дій органів місцевого самоврядування.

Малоефективне впровадження ключових принципів децентралізації – в основі реформи децентралізації лежать кілька ключових ідей:

1) субсидіарність – виконання завдань на найнижчому рівні, де їх можна виконати ефективно;

2) повсюдність – поширення юрисдикції органів місцевого самоврядування на всю територію відповідних адміністративно-територіальних одиниць;

3) співмірність повноважень і ресурсів. Усі вони закладені в конституційних змінах. Без їх ухвалення втілення в життя цих принципів буде більш проблематичним, зокрема державі буде легше уникати відповідальності за надання органам місцевого самоврядування достатньої кількості фінансів для здійснення ними своїх повноважень.

Надбання антикорупційної реформи постало перед загрозою знищення, про що зазначив директор Національного антикорупційного бюро України А. Ситник під час форуму «Діалоги про реформи» 19 листопада 2020 року¹⁸. Очільник НАБУ розповів про негативний вплив рішень Конституційного Суду України на діяльність інституції та ризики, які може мати рішення КСУ щодо Вищого антикорупційного суду. До речі, можна згадати, м'яко кажучи, «дивні» рішення цього Суду № 1-р/2019 від 26.02.2019 р. щодо визнання статті 368-2 «Незаконне збагачення» Кримінального кодексу України неконституційною та рішення № 13-р/2020 від 27.10.2020 р. щодо визнання неконституційними окремих положень закону «Про запобігання корупції» та кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. 366-1 КК України, оскільки вони є непропорційними шкоді, яка може настати в разі недостовірності або відсутності декларування. Останнє рішення Суду викликало фактично конституційну кризу в Україні у відносинах КСУ з українським парламентом та Офісом Президента, яке продовжується до нинішнього часу і до вирішення якого залучена міжнародна спільнота.

Якщо не повторюватися в наявних правових та соціальних проблемах і зазначених у попередніх публікаціях про цю сферу, необхідно зазначити, що в нинішніх умовах набуває важливості чітке законодавче врегулювання позитивних зобов'язань держави в забезпеченні соціально-економічних прав, персоніфікації таких зобов'язань стосовно компетенції певних державних органів та їх посадових осіб, передбачення відповідних заходів юридичної відповідальності за їх невиконання тощо. Ці права можуть стати реально дієвими лише за умови поширення на них інституту судового захисту та неухильного виконання судових рішень. Саме право на самореалізацію в економічній сфері – один з основних шляхів підвищення матеріального добробуту населення, нині є одним із найактуальніших в Україні.

Саме право через застосування її складової частини – правової норми є тим механізмом, який має забезпечувати ефективне функціонування в державі демократії та народовладдя зокрема, та функціонування і подальший розвиток соціальної системи загалом. Норми права є тими механізмами-регуляторами суспільних відносин,

¹⁸ Надбання антикорупційної реформи під загрозою знищення, – Артем Ситник. URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/nadbannya-antykorporciynoyi-reformy-pid-zagrozoynu-znyshchennya-artem-sytnyk> (дата звернення : 18.01.2021).

що виникають і функціонують у процесі реалізації основоположних (конституційних) прав і свобод особи так само, як і фактично в усіх сферах життєдіяльності.

Якщо проаналізувати стан захищеності та дотримання зазначених прав і свобод в Україні, то утворюється не дуже радужна картина. Незважаючи на задекларовані в Конституції України правові норми щодо гарантії їх дотримання, на функціонування не одного правоохоронного та інших органів в державі, на які покладено завдання та функції захисту та поновлення порушених прав людини і громадянина, Україна продовжує знаходитися в когорті країн-«лідерів» за порушеннями зазначених прав і свобод особи. І при цьому основним порушником прав людини виявляються органи державної влади. А у сфері народовладдя існує значна прогалина у правовому регулюванні – не напрацьовані законопроекти про референдум на різних рівнях. Україна є єдиною країною в Європі, в якій відсутній закон, що регулює обіг зброї, що своєю чергою призвело до зростання злочинності у державі, за якою вона є лідером у Європі.

На жаль, ситуація з дотриманням прав людини в Україні продовжує погіршуватись. За даними міжнародних інституцій, наша держава знаходиться в трійці «лідерів» за кількістю порушень відповідних прав серед 47 країн, що підпадають під юрисдикцію Європейського суду з прав людини. Станом на 1 січня 2020 року Україна знаходиться на третьому місці за скаргами на неї в Європейський суд по правах людини, поступаючись лише Туреччині та Росії. Серед скарг, що зареєстровані в Європейському суді з прав людини та чекають на вирішення, майже 15% містять звинувачення проти української держави. В реєстрі Суду сумарно зареєстровано 59,8 тисяч заяв (на 3,5 тисяч більше ніж у 2019 р.)¹⁹.

Зазначене дискредитує Конституцію України, підриває довіру до держави, є фактором, що породжує нігілізм громадян і створює загрози для правової системи України, тобто загрози правовій безпеці.

Також для прикладу: відповідно до індексу відданості верховенству права, складеному Всесвітнім проектом правосуддя, Україна зайняла в ньому 72 місце у світі, піднявшись із 87 місця у 2015 році²⁰.

Як зазначає голова Господарського суду м. Києва В. Князьков, сучасний стан правосуддя в Україні, на жаль, характеризується зниженням загального рівня суспільної довіри до суду, корупцією в органах судової влади, порушеннями принципу незалежності суду та іншими, в тому числі суб'єктивними, соціальними та політичними

¹⁹ Україна на третьому місці за скаргами на неї у ЄСПЛ. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/01/29/7238785/> (дата звернення: 27.01.2020).

²⁰ Украина на 72 месте в рейтинге стран по верховенству права. URL: <https://yaizakon.com.ua/ukraina-na-72-meste-v-rejtinge-stran-po-verhovenstvu-prava/> (дата звернення: 15.03.2020).

факторами²¹. І, таким чином, можна констатувати за різними напрямками соціальної життєдіяльності, що підтверджується відповідними соціологічними дослідженнями. Так, із 10 по 17 лютого 2020 року Центром Разумкова було проведено соціологічне дослідження щодо оцінки громадян діяльності влади, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків, електоральні орієнтації громадян²².

Серед державних та суспільних інститутів найчастіше довіра висловлюється до Збройних сил України (**їм довіряють 69% опитаних**), Державної служби з надзвичайних ситуацій (65%), церкви (62,5%), Державної прикордонної служби (60%), волонтерських організацій (60%), Національної гвардії України (60%). Недовіра найчастіше висловлюється ЗМІ Росії (**не довіряють їм 82% опитаних**), державному апарату (чиновникам) (77%), судовій системі загалом (76%), комерційним банкам (71,5%), місцевим судам (71%), політичним партіям (70%), прокуратурі (68%), Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі (66%), Національному антикорупційному бюро України (НАБУ) (65%), Верховній Раді України (65%), Національному агентству з питань запобігання корупції (НАЗК) (65%), Уряду України (64,5%), Верховному Суду (64%), Антикорупційному суду (64%), Конституційному Суду України (60,5%), Національному банку України (60%).

Такі високі оцінки недовіри інститутам державної влади свідчать про існування об'єктивних проблем функціонування правової системи в Україні, насамперед у частині реалізації згаданих прав, про знаходження в неналежному стані механізму забезпечення правової безпеки її об'єктів у нинішніх реаліях.

ВИСНОВКИ

Термін «правова безпека» з'явився завдяки німецькому ученому Густаву Радбруху (1878–1949), його роботам у сфері філософії права. Філософський підхід Густава Радбруха до визначення терміна «правова безпека» полягає у домінуванні в суспільному житті позитивного права, тобто справедливості як соціальної, культурної цінності, яке знаходить своє відображення у «правовому», справедливому законі, який є корисним для суспільства загалом, а не для окремих його корпоративних членів.

Г. Радбрух зазначив, що правова безпека є однією з цінностей закону. Тобто ним закон визначається як «реальність, сенс якої полягає у підпорядкуванні справедливості».

²¹ Князьков В. Деякі теоретичні аспекти забезпечення якості правосуддя в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2019. № 7. С. 93–98.

²² Оцінка громадянами діяльності влади, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків, електоральні орієнтації громадян (лютий 2020 р.). URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-diialnosti-vlady-riven-doviry-do-sotsialnykh-institutiv-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-liutyi-2020r>. (дата звернення: 16.03.2020).

Завдяки перекладу наукових робіт Г. Радбруха різними мовами визначений ним напрям наукових досліджень знайшов відгук, насамперед, серед науковців країн Східної Європи.

В Україні, науковцями, які приділили увагу вивченню проблеми правової безпеки в різних сферах життєдіяльності, є П.О. Добродумов, П.О. Беззубов, П.П. Богущкий, І.Ф. Корж, А.М. Лобода. Ними напрацьовано визначення терміну «правова безпека», мету, зміст та характер правової безпеки, що зумовлено можливостями права, правової системи забезпечити стан захищеності.

В Україні напрацьовано концептуальні засади правової безпеки. Так, під концепцією правової безпеки розуміється система поглядів на таке правове явище, як «правова безпека», тобто це розуміння «правової безпеки» за змістом і критеріями, об'єктами і суб'єктами, а також напрямками. Зазначена концепція розглядається через призму складників принципу правової державності: вищість конституції; наявність конституційної юстиції; забезпечення свободи та рівності у правах, розподіл влади, законність; зв'язаність державної влади правом тощо.

Досліджено, що предметом захисту системи правової безпеки є життєво важливі інтереси її об'єктів – особи, суспільства і держави в різних сферах життєдіяльності. Водночас розкрито та проаналізовано об'єктивні проблеми функціонування правової системи в Україні, насамперед, у частині реалізації згаданих прав, а також щодо знаходження в неналежному стані механізму забезпечення правової безпеки її об'єктів.

АНОТАЦІЯ

Наукове дослідження присвячене порівняно новому для країн постсоціалістичного табору концептуальному поняттю, яким є правова безпека. Розкрито історіографію виникнення цього поняття та показано його значення для подальшого розвитку системи права, а саме філософії права. Зазначено практичне підґрунтя для його вжиття в науковому та практичному житті України, яким слугує діяльність українського суспільства щодо інтеграції національного права до європейського та імплементація в нього міжнародних правових норм. Акцентовано на тому, що «правова безпека» полягає в домінуванні в суспільному житті позитивного права, тобто справедливості як соціальної, культурної цінності, яке знаходить своє відображення у «правовому», справедливому законі, який є корисним для суспільства загалом, а не для окремих його корпоративних членів.

Із загальнотеоретичних позицій проаналізовано стан та напрями дослідження цього терміна в країнах Східної Європи, розкрито його сутність і зміст. Показана відмінність змісту зазначеного поняття від змісту поняття «юридична безпека». Розкрито зміст зовнішнього та внутрішнього аспектів викликів і загроз для правової безпеки України. Показано недоліки нинішнього правопорядку в Україні та вплив його

стану на дотримання прав і свобод людини і громадянина в державі, а також проблеми, які вимагають невідкладного вирішення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Famous scholars from Kiel: Gustav Radbruch. URL: <https://www.uni-kiel.de/grosse-forscher/index.php?id=radbruch&lang=en> (дата звернення : 17.01.2021).

2. Journal article. Justice and Legal Security. Eduardo García Máynez. Philosophy and Phenomenological Research. Vol. 9, No. 3, “Second Inter-American Congress of Philosophy” (Mar., 1949), pp. 496–503. Published By: International Phenomenological Society. URL: <https://www.jstor.org/stable/2104057?seq=1> (дата звернення : 17.01.2021).

3. Добродумов П.О. Правова безпека як складова національної безпеки. *Національна безпека України: стан, кризові явища та шляхи їх подолання*. Київ : Національна академія управління, Центр перспективних соціальних досліджень, 2005. С. 176–181.

4. Лобода А.М. Місце правової безпеки в системі національної безпеки. *Актуальні проблеми юридичної науки*. Хмельницький : Вид-во Хмельниць. ун-ту упр. та права, 2009. Ч. 1. С. 57–58.

5. Лобода А.М. Правова сфера як інститутивна сфера національної безпеки. *Актуальні проблеми зміцнення державності і національної єдності України* : матеріали наук.-практ. конф. Київ, 24 серп. 2010 р. Київ : Вид. О.С. Липкан, 2010. С. 65–68.

6. Лобода А.М. Правова безпека особи в сучасній українській державі (теоретико-правове дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2013. 198 с.

7. Беззубов Д.О. Правова безпека підприємства в Україні (господарсько-правовий аспект). *Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2015. Т. 3. № 36. С. 119–124.

8. Павло Богуцький. Правова безпека : в який спосіб насправді підринається фундамент антикорупційної реформи. *Портал інформаційного агентства «Українське право»*. Електронний журнал. 05.03.2019 URL: <https://ukrainepravo.com/scientific-thought/naukovadumka/pravova-bezpeka-u-yakuu-sposib-naspravdi-pidryvayetsya-fundament-antukoruptsiynoyi-reformu/> (дата звернення : 17.01.2021).

9. Корж І.Ф. Політична корупція та правова безпека України. *Право України*. 2009. № 6. С. 55–60.

10. Корж І.Ф. Принципи національного права в контексті правової безпеки України. *Інформація і право*. 2013. № 2(8). С. 105–112.

11. Корж І.Ф. Вільний доступ громадян до правової інформації – засаднича ознака забезпечення правової безпеки держави. *Інформація і право*. 2018. № 1(24). С. 14–27.

12. Корж І.Ф. Принципи права в контексті правової безпеки України. *Право і суспільство*. 2018. № 3. С. 25–34.

13. Корж І.Ф. Правова безпека сфери доступу громадян до управління державними справами. *Інформація і право*. 2019. № 4 (31). С. 83–90.

14. Корж І.Ф. Концептуальні засади правової безпеки. *Інформація і право*. 2020. № 1 (32). С. 55–65.

15. Корж І.Ф. Право і правова безпека в Українських реаліях. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2020. Т. 31 (70). № 2. С. 13–19.

16. Jadviga Potrzyszcz. Legal security – synthetic presentation. *TeKa Kom. Praw. OL PAN*, 2016, pp. 140–152. URL: http://tkp.edu.pl/wp-content/uploads/2020/03/TKP_IX_2016_140-152_Potrzyszcz.pdf (дата звернення : 17.01.2021).

17. Jadviga Potrzyszcz. Legal security – synthetic presentation. *TeKa Kom. Praw. OL PAN*, 2016, pp. 140–152. URL: http://tkp.edu.pl/wp-content/uploads/2020/03/TKP_IX_2016_140-152_Potrzyszcz.pdf (дата звернення : 17.01.2021).

18. Шабуров А.С. Правовая безопасность в системе национальной безопасности. *Вестник ЮУрГУ. Серия «Право»*. 2015. Т. 15. № 3. С. 24–30. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovaya-bezopasnost-v-sisteme-natsionalnoy-bezopasnosti/viewer> (дата звернення : 18.01.2021).

19. Конституція України від 26.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

20. Мельник Р.С. Система адміністративного права України : монографія. Харків : Вид-во Харківського національного університету внутрішніх справ, 2010. 398 с.

21. Васецький В.Ю. Правова система України на сучасному етапі: стан та перспективи розвитку. *Держава і право*. 2003. Вип. 20. С. 45–51.

22. Чуприна Л.М. Система національного права та її формування : історія та сучасність. *Право і громадянське суспільство*. 2017. № 1-2. С. 66–77.

23. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2021.

24. Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе от 01.08.1975 г. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU75010?an=2> (дата звернення : 18.01.2021).

25. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05.12.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text (дата звернення : 18.01.2021).

26. Надбання антикорупційної реформи під загрозою знищення, – Артем Ситник. URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/nadbannya>

antykorupciynoyi-reformy-pid-zagrozoju-znyshchennya-artem-sytnyk (дата звернення : 18.01.2021).

27. Україна на третьому місці за скаргами на неї у ЄСПЛ. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/01/29/7238785/> (дата звернення: 27.01.2020).

28. Україна на 72 месте в рейтинге стран по верховенству права. URL: <https://yaizakon.com.ua/ukraina-na-72-meste-v-rejtinge-stran-ro-verhovenstvu-prava/> (дата звернення: 15.03.2020).

29. Князьков В. Деякі теоретичні аспекти забезпечення якості правосуддя в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2019. № 7. С. 93–98.

30. Оцінка громадянами діяльності влади, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків, електоральні орієнтації громадян (лютий 2020 р.). URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-diialnosti-vlady-riven-doviry-do-sotsialnykh-institutiv-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-liutyi-2020r> (дата звернення: 16.03.2020).

Information about the author:

Korzh I. F.,

Doctor of Law Sciences, Senior Research Fellow,

Head of the Scientific Laboratory

Research Institute of Informatics and Law of the National Academy

of Legal Sciences of Ukraine

110-v, Saksaganskogo str., Kyiv, 01032, Ukraine